

KİTAP TANITIMLARI

Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600

• Halil İnalcık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005

600 yıl hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu gerek siyasi tarihi gerek medeniyeti açısından tarih çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Tanıtacak olduğumuz bu kitap da Osmanlı tarihi ile ilgili önemli çalışmalardan biridir. Eser, asıl olarak İngilizce yazılmış, birçok baskıları yapılmış ve Sırpça, Yunanca, Romence, Arnavutça, Arapça ve Ukrayna dillerine çevrilmiştir. Eserin Türkçe'ye çevirisi ise birkaç yıl önce yapılmıştır.

İsminde belirttiği üzere kitapta, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan gerilemesine kadar 300 yıllık klasik çağı incelenmiştir. Önce kısaca Osmanlı'nın kuruluşu anlatılmış daha sonra ana konu olarak klasik çağdaki kurumlar ele alınmıştır.

Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır:

1. Bölümde, ilk olarak Osmanlı tarihinin dönemlendirilmesinden bahsedilmiştir. Daha sonra sırayla Osmanlı Devleti'nin kökenleri, beylikten imparatorluğa geçişi, fetret dönemi ve toparlanması, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim ile imparatorluğun pekişmesi, Kanûnî Sultan Süleyman ile bir dünya gücü oluşu ve son olarak gerilemesi anlatılmıştır. Müslüman bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda da Ortadoğu yönetim geleneğinin sürdürüldüğü belirtilmiştir. Devletin kuruluş ve gelişiminde, gazâ ve yerleşmenin en etkin unsurlar olduğuna dikkat çekilmiştir. Gerilemede ise hızla yükselen Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'nin koşullara ayak uyduramaması ve bu nedenle de devletin temel kurumlarının dağılmasının etkili olduğu zikredilmiştir.

2. Bölüm Osmanlı devlet yapısı ile ilgilidir. İlk olarak hanedanlığın doğuşu anlatılmış ve burada Osmanlıların soylarını uydurma soyağacıyla Orta Asya hanlıklarına dayandırdıkları belirtilmiştir. Devlet kavramı, saray, yönetim, hukuk, sınıf sistemi ve tımar sistemi hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı devlet kavramı temelde Ortadoğu'dan gelse de eski Türk geleneklerini sürdürmüştür. Osmanlı'da merkezîyetçi bir yönetim esas alınmıştır. Devletin en önemli işlevi adaleti sağlamaktır. Devlet yapısının temelini kul (gulam) sistemi oluşturmuştur. Kullar sadece askerî hizmette kullanılmıştır. Tımar sistemi devletin askerî ihtiyacını karşılamak için oluşturulmuş, Osmanlı'nın yayılmasında itici güç olmuş ve merkezîyetçi yapının korunmasını sağlamıştır. Toplum iki sınıftan meydana gelmiştir: İlki hükümdar, vezir ve valiler; ikincisi ise vergi verenler yani reayadır. Hukuk da sultanî (kanun) ve dinî (şeriat) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

3. Bölümde ekonomik ve toplumsal yaşam anlatılmıştır. Osmanlı Devleti uluslararası ticaret açısından her zaman önemli bir konuma sahip olmuştur. Özellikle Bursa ve İstanbul, bu konuda büyük bir öneme sahiptir. Kuzey ülkeleri ile Akdeniz arasındaki ticareti ise başta Venedik ve İtalya ile sağlanırken sonraları Fransa aracılığıyla devam ettirilmiştir. Bu devletlere politik nedenlerden dolayı ayrıcalıklar verilmiştir. Ekonomik çıkar açısından Yahudiler de göz önünde bulundurulmuştur. Karadeniz ticareti ekonominin önemli bir parçası olmuştur. Mısır ve Suriye, ekonomik açıdan hayatî bir önem taşımıştır. Toplumsal hayat açısından ise imaret, vakıf ve bedestenler şehirlerin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Loncalar, halk üzerinde etkili olmuş ve halkı askerî ve yönetici sınıf karşısında ayakta duramayan Osmanlı ekonomisi Avrupa'ya bağımlı hale gelmiştir.

Son bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nda din ve kültür ele alınmıştır. Dinin eğitimdeki ağırlıklı konumuna dikkat çekilmiştir. Medreselerde yetişen ulema toplumsal, dinî ve politik hayatta önemli rol oynamıştır. Ulema ve medreselerde her ne kadar akfî ve tatbikî ilimlere karşı bir tavır söz konusuysa da bu ilimlerin tamamen ihmal edildiğini söylemek zordur. Osmanlı uleması daha çok İslam hukuku ile ilgili eserler vermeleri ve ansiklopedici özellikleri ile dikkat çekmişlerdir. Bunun yanında tutucu ulemanın bağnazlığı nedeniyle akfî ilimlerin gelişmesi engellenmiş ancak çok daha sonra kısıtlı da olsa bu ilimler eğitimde yer almıştır. Devlet, Sünnî anlayışı temsil etmiş, Şiilik ise bu mevcut düzene karşılığı temsil etmiştir. Daha çok 15. yy'da göçebe Türkmenler arasında Şiiliğe geçiş yaşanmış böylece kızılbaşlık ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimlerde de Bektaşilik gibi tarikatlar etkili olmuştur. Osmanlı tasavvuf düşüncesinde ise en çok İbn Arabî etkili olmuştur. Ondan sonra Mevlevîlik daha çok bürokratik sınıf arasında kabul görmüş ve klasik Osmanlı edebiyatının oluşumunda önemli rol oynamıştır.

Genel olarak söyleyecek olursak, konular güzel bir tasnif oluşturularak ele alınmıştır. Ayrıca kitabın sonunda Osmanlı hanedanı soyağacı, Osmanlı tarihi kronolojisi ve klasik çağda kullanılan ağırlık ve ölçülere yer verilmesi okuyucu açısından faydalı olmuştur.

Hale ÇERÇİBAŞI

Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket

• Dr. Ali İsmail Güngör, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005

Hıristiyanî temele dayalı, ülkemizde isimleri yeni yeni duyulmaya başlayan yeni dinsel hareketler, bir çırpıda Protestanlığın bir alt grubu veya "Evanjelik Hareket" şeklinde bir yere oturtulup onlar üzerinden çeşitli senaryolar üretilmektedir. Fakat bu senaryolardan önce, Evanjelik Hıristiyanlığın Protestan Hıristiyanlık içerisindeki yerinin ne olduğunun, sıklıkla birbirinin yerine kullanılan "Evanjelizm" ve "Evanjelikalizm" kavramlarının ne anlama geldiğinin ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Dr. Güngör, "Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket" isimli kitabında, bu sorulara cevap ararken aynı zamanda hangi grupların Evanjelik Hareket içerisinde yer aldığını, bunların ortak özelliklerini, teolojik görüşlerini ve etkilerini de akademik bir çerçevede ele almaktadır.

Yazarın belirttiği gibi, bu grupların Türkiye'nin ve Türk kamuoyunun ilgi alanına girmesine etki eden sebeplerin başında, "sınırları ve içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte, "Büyük Ortadoğu Projesi" diye adlandırılan ve ABD tarafından gündeme getirilen uluslararası projenin "Evanjelikalizm" ve "Evanjelizm" ile ilişkilendirilmesi" gelmektedir. (s. iii). Buradan hareketle yazar, kitabının giriş bölümünde, kavramsal çerçeveyi ele alırken, "Evanjelikalizm" kavramının yaygın olarak kullanıldığını, ancak iyi anlaşılmadığını ve sıklıkla "Evanjelizm" ve "Evanjelizasyon" terimleriyle karıştırıldığını ifade etmektedir. Bu karışıklığa sebep olarak da Evanjelik dinsel grupların, "Evanjelizm" çalışmalarında aktif rol oynamalarını göstermiştir. (s. 1).

Giriş bölümünde üzerinde durulan bir diğer husus, Kutsal Kitab'a sıkı sıkıya bağlı olmayı, kutsal kitap kritiğinde hiçbir şekilde modern tabiat bilimlerinin verilerini kullanmamayı ifade eden "Fundamentalizm" in, "Evanjelikalizm" ile doğrudan bir ilişkisi olduğu gerçeğinin altının çizilmesidir. Bu ilişkinin temelinde ise her iki grubun da yanılmaz otorite olarak Kutsal Kitab'a yönelmeleri bulunmaktadır. Öyle ki tarihe ait her şeyi Kut-

sal Kitap temelinde yorumlama anlamına gelen "Dispensasyonalist" düşünce, pek çok fundamentalisti ve evanjeligi İsrail Devleti sempatzanı yapmıştır. (s. 18-19).

Kitabın birinci bölümünde, Evanjelik harekete kaynaklık eden ve onu besleyen gelenekler ve evanjelik dinî gruplar ele alınmaktadır. Bu çerçevede, Lutherci, Kalvinci, Anglikan ve Püriten gelenekler, bu harekete kaynaklık eden temel özellikleriyle ortaya konmaktadır. Evanjelik hareket içerisinde yer alan gruplar arasında, Baptistler, Methodistler, Presbiteryenler, Kongregasyoneller, Episkopalyanlar ve Mesih'in Şakirtleri temel özellikleriyle tanıtılmaktadır. (s. 27-90).

Kitabın ikinci bölümünde ise Evanjelik dinî grupların ortak özellikleri, teolojik görüşleri ve etkileri değerlendirilmektedir. Buradan, Evanjelik hareketin, genel Protestan gelenek içerisinde 18. yüzyılın başlarında önce Britanya'da ve ardından Amerika'da ortaya çıkan bir hareket olduğu anlaşılmaktadır. Bu hareket içerisinde yer alan grupların kiliseye sadakat, disiplin ve misyoner gayret gibi bazı temel yaklaşımlarının, kilisenin ilk dönemine ve reformasyon çağına ait özellikler olduğu vurgulanmaktadır. Bu gruplar, temel yaklaşım olarak Lutherci, Kalvinci, Anglikan ve Püriten geleneklerden etkilenip onlardan bazı esasları almış olmalarına rağmen, yine de onlardan aldıkları bazı unsurları daha belirginleştirerek onlardan ayrıldıkları ifade edilmektedir. Evanjelik grupların öne çıkardığı dört temel özellik; değişim, Evanjelizm, kutsal kitaba verilen özel önem ve Mesih'in haç üzerinde kendini kurban etmesi olarak sayılmaktadır. (s. 91-131).

İkinci bölümde üzerinde durulan bir diğer husus Evanjeliklerin teolojik görüşleri ve etkileridir. Burada evanjelik inanç ve fikirler, özellikle Amerika'da dinî, sosyal, kültürel ve politik hayata yansımaları bağlamında ele alınmaktadır. Evanjelik düşüncenin, Amerikalıların yalnızca dinî hayatına değil, diğer pek çok alana doğru dan nüfuz edip etkilemesi, "Evanjelik Hareket" in gücünün bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Amerika'daki evanjeliklerin temel inançları arasında, kutsal kitap anlayışı, yeniden doğuş inancı, doğru ve kutsal bir hayat yaşama fikri, Amerika'yı kurtarma arzusu ve Mesih'in ikinci gelişi düşüncesi sayılmaktadır. (s. 131-188).

Eserde, Amerikalı evanjeliklerin en dikkat çeken özelliklerinden birisi olarak, Amerikalıların Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğu fikrini ileri sürmeleri gösterilmektedir. Bu inanç, sonraki dönemlerde gelişerek devam etmiş, 19. yüzyılın ortalarında, Amerika'nın ilahî rolü anlayışı hâkim olmuştur. Evanjelik grupların Amerika'nın dış politikasındaki etkisini göstermesi bakımından, yazarın, Herman Melville'den aktardığı şu sözler çok dikkat çekicidir: "Biz Amerikalılar özel, seçilmiş halkız, günümüzün İsrail'iyiz. Bu dünyanın özgürlüklerinin bulunduğu gemiyi yürütüyoruz. Büyük şeylerin bizim ırkımızdan olacağını Tanrı önceden belirledi, insanlık da bunu umuyor ve büyük şeyleri ruhumuzda hissediyoruz. Geri kalan milletler kısa süre içerisinde bizim bakımlarımız altında olacak. Biz bu dünyanın öncüleriyiz. Gelişmiş güvenlik, denenmemiş şeyleri barındıran çöle gönderilme ve Yeni Dünya'da yeni bir yol açmak bizim işimizdir. (s. 166-174).

Yazar, ürettikleri kıyamet senaryoları ile insanları endişeye sevkeden ve bunları uluslar arası politikalarla ve projelerle ilişkilendiren dinî grupların, bazı muhafazakâr Evanjeliklerce de desteklendiğini belirtmektedir. Bu düşüncede olanların, evanjelizm vasıtasıyla bütün insanları Hıristiyanlaştıracaklarına ve dolayısıyla Mesih'in gelişini hızlandıracaklarına inandıklarını söylemektedir. (s. 191- 192).

Sonuç olarak, Evanjelikalizm, çağdaş bir fenomen olarak görülmesine rağmen, kökleri reformasyona dayanan ve kendine has özellikleri olan bir harekettir. Yaklaşık 250 senelik bir geçmişe sahip olan bu hareket, İngiltere'de doğmuş, Anglo-Amerikan coğrafyasında gelişmiş ve daha sonra Amerikan toplumunun dinî, sosyal, kültürel ve siyasî hayatına şekil veren bir yapıya kavuşmuştur.

Dikkat çektiğimiz hususlar, kitabın içeriği hakkında ipuçları vermektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı'nda çalışmalarına devam eden Dr. Güngör, araştırmasını akademik bir çalışma olarak yapmasına rağmen, kitabını okuyucuyu sıkmayacak bir sadelikte ve akıcılıkta kaleme almıştır. Ayrıca, Evanjelik gruplar hakkında çalışma yapan veya yapmak isteyenlere kaynaklık teşkil edecek olan bu çalışmanın, Dinler Tarihi alanında önemli bir boşluğu dolduracağını umuyoruz. Böyle bir çalışmayı yayınlayıp okuyucunun hizmetine sunan Aziz Andaç Yayınları yetkililerine de teşekkür etmek gerekir.

Arş. Gör. Ali Osman KURT

Almanya'da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon

• Erkan Perşembe, Araştırma Yayınları, Ankara 2005

Avrupa'da Müslümanların Sorunları üzerine tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde konuyla ilgili bir çalışma Araştırma yayınları arasında Dr. Erkan Perşembe tarafından 'Almanya'da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon' başlığıyla yayınlandı. Bu çalışmada Almanya'da yaşantısını devam ettirmekte olan Türk Müslümanlarının kimlik ve entegrasyon arasında oluşan yaşam deneyimleri, her iki toplumun yaklaşımındaki sorumluluklar çerçevesinde analiz edilmektedir. Türk göçmenlerin diaspora kimliği olarak tanımlanan dinî ve millî yönelişlerinin, ruhları ve bedenleri üzerinde kurduğu bağlılık duygusunun, yaşanan dışlanışlıkla paralel gündelik hayatlarına yansıtılan yönü entegrasyon deneyimleri açısından analiz edilmeye çalışılmaktadır. Böylece Müslüman kimlikleriyle Türk göçmenlerinin, Hıristiyan kimliğin ağırlıklı olduğu bir dünyada yaşama ve uyum sağlayabilme sorunları, dinî ve etnik örgütlenme düzeyinde incelenmektedir. Dinî ve millî kimliklerin farklı tipolojik boyutları açısından Türk kimliğinin F. Almanya'daki varlığı, entegrasyon deneyimlerindeki başarı ya da başarısızlıklar açısından ele alınmaktadır. Yazara göre Türk göçmenlerin, dinî ve millî kimlikleri çerçevesinde ürettiği marjinal nitelikteki yönelişler, parçalı görünümüyle sorunlarını gideremediği gibi entegrasyon deneyimleri de başarısız olmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak örgütlenen DİTİB'in örgütlenmesi yarı resmi niteliğiyle en büyük Türk-İslâm örgütlenmesi olarak kimlik ve entegrasyon pratiğinde daha başarılı olarak değerlendirilmektedir.

Üç ana bölümden oluşan araştırmanın birinci bölümünde kimlik ve entegrasyon kavramları kuramsal düzeyde analiz edilirken 'Millî kimlik' ve 'Türk Kimliği' kavramları konusunda açıklamalar yer alıyor. Daha sonra 'entegrasyon' ve 'asimilasyon' kavramları arasındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durularak söz konusu farklılık ve benzerliklerin bakış açısına göre değişebildiği vurgulanıyor. İkinci bölümde Türk Alman ilişkilerinin tarihine kısaca değinildikten sonra Türklerin Almanya'da son 45 yılda göçlerle oluşan sayısal durumları çeşitli analizlerle açıklanıyor. Üçüncü bölümde Türk göçmenlerin kimlik arayışlarında çalışma koşulları, yerleştikleri mekânlar, göç dönemleri ve kuşaklar arası farklılıklar yönüyle oluşan diaspora stratejisi çok yönlü olarak analiz ediliyor. Kimliğin oluşmasındaki koşullara değinildikten sonra, entegrasyon sorunları beş alt başlıkta birlikte ele alınıyor. Daha sonra Türk göçmenlerinin dinî ve millî kimlikleri düzeyinde oluşturdukları örgütlenme yapısının kimlik ve entegrasyon pratiğindeki yeri bu örgütlenme yapıları kısaca değerlendirilerek veriliyor. Son bölümde Euro-İslâm tartışmalarına değiniliyor ve onun geleceği üzerinde yorumlar yapılıyor.

Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto

• Hakan Olgun, Fecr Yayınevi, Ankara 2004

Martin Luther ve onun reform teolojisinin ele alındığı kitap giriş ve sonuç bölümleriyle birlikte 7 bölümden oluşmaktadır.

Yazar giriş bölümünde reforma zemin hazırlayan etkenlerden kilise kurumu ile papalar, humanizm, siyasal durum ve matbaanın etkileri üzerinde durmuştur.

Yazar, dinî iktidarları yanında seküler iktidar hevesleri, bazı ülkelerin iç ve dış politikalarına müdahale etmeleri, kilisenin malî kazanç hırsıyla vergi toplaması, gayri menkul gelirlerine eklediği günahkâr insanların cezalarının paraya çevrilerek kilise adına tahsil edilmesi şeklindeki endüljans uygulaması, ruhban sınıfının gerekli temel dini bilgileri bilmemesi, ticarî çıkarlar peşinde koşması ve kilise üyelerinin atamasındaki kayırmacılık gibi nedenlerle halkın gözünde papaların itibarının düştüğünü belirtmiştir.

Yazar, daha sonra insanı merkeze alan ve insanın Tanrı'yla ilişkisinin içsel ve bireysel olduğunu savunan Hümanistlerin dinsel kaynakları metin kritiğine tabi tutmaları, dinsel doktrinleri yeniden ele almaları gibi reform sürecine etki eden konuları ele almıştır.

Siyasal durumun etkisini ele alırken yazar 16. yy'da Almanya'da imparatorun prensler ve şövalyeler üzerinde bir otoritesinin olmadığından, Osmanlı'nın baskısından ve yetki alanlarını sınırlayan kiliselerden prenslerin duyduğu memnuniyetsizlikten bahsetmiştir. Ayrıca Luther'in dünyevî iktidarın yetkisinin Tanrı'dan geldiğini ve onun gücüne boyun eğmek gerektiğini söyleyerek kiliseye karşı prensleri desteklemesinin, prenslerin kendi tarafında yer almalarını sağladığını belirtmiştir.

Matbaanın icadıyla basılı eserlerin yaygınlaşmasıyla laik zümrenin dinî konulardaki bilgileri direkt kaynağından almasının kilisenin otoritesini sarstığını ifade etmiştir.

Ardından ilk reformist düşünürler olan John Wyliff ile Jan Hus'un hayatları ve düşünceleri hakkında bilgi vermiştir.

1. Bölümde ise Luther'in eğitimi hakkında bilgi verirken onun günlük ibadet ve ayinlere devam manastırın dinsel kurallarına sıkı sıkıya uyduğunu

Luther'in manastıra girişinden teoloji profesörlüğüne kadar olan süre içinde Tanrı ve kurtuluş konularında sıkıntı içinde olduğunu ödüllendiren ve cezalandıran bir yargıç Tanrı'yı kabullenmediğini ifade etmiş. Pavlus'un mektuplarını okuması sırasında daha önce sezemediği ipuçları yakalamış olduğunu 'Fakat doğru kişi imanla yaşayacaktır' sözüyle Tanrı'ya ve kurtuluşa yönelik sıkıntılarını çözdüğünü "Yargıç Tanrı" yerine çocuklarına adalet ileten bir "Baba Tanrı" anlayışına ve reform öğretisinin temeli olan kurtuluşun kişisel gayretlerle değil sadece Tanrı'ya imanla gerçekleşeceği inancına ulaştığını belirtmiştir.

Luther reformist düşüncelerinin ilk dışa vurumu olan ve endüljans insanın sevgi ve mane'vî hislerini artırmadığı, bağışlamanın Tanrı tarafından kabul edilmesinin şüpheli olduğu gibi eleştirilerini yayınladığı 95 maddelik bir tez ile anlatmıştır.

Daha sonra yazar; Luther'in iman ve kurtuluş ilişkisine kiliseden farklı anlam vermesi ve papanın günah bağlamındaki konumu ve endüljanslara getirdiği eleştirileriyle Roma'yla karşı karşıya gelmesi ve onun afazoz

edilmesine kadar varan süreci anlatmış, Luther'in güvenliğini sağlamak için kaldığı Wartburg Şatosunda Yeni Ahit'i Latince'den Almanca'ya tercüme ettiğini belirtmiştir.

Ardından Luther'in siyasal idare hakkındaki görüşlerinin oluşmasında etkili olan köylü isyanlarına değinmiştir. Köylülere yöneticilere mutlak itaati tavsiye eden Luther'in prenslerin desteğini kazanmasını, prenslerin reform hareketine karşı önlemler alan imparatora, Fransa kralının da desteğiyle önlemleri kaldırtmasını ve 25 Eylül 1555 Augsburg Din Barışıyla dinsel bölünmenin resmileşmesini anlatmıştır.

Yazar 2. Bölümde Luther'in reform teolojisi hakkında bilgi vermiştir.

Yazar; Luther'in Katolik inancındaki iyileri ödüllendiren, kötülerini cezalandıran "Yargıç Tanrı" anlayışının Tanrı ile kulları arasında duygusal iletişimin kurulmasını zorlaştırdığı ve Tanrı'nın adaletinin eylemsiz bir adalet olduğu, Tanrı'nın kötülerini istemeden cezalandırdığı ve O'nun iyi olan her şeyin kendisinden beklenen ve kendisine sığınılan "Merhametli Tanrı" anlayışını incelemiştir. Ardından Luther'in iman anlayışını ele almıştır. Luther'e göre iman; Tanrı'ya güvenme, insanı Tanrı'ya sevk eden ilahî bir ihsan ve kendini İsa'da ortaya koyup insana bildiren Tanrı'nın insiyatıfındadır, akli değildir; Tanrı eğer bireyi kurtulanlar listesine yazmışsa birey ancak o zaman kurtulabilir, bireyin kurtuluşa ulaşmak için çalışması anlamsızdır. Şeriate uymak kurtuluş için gerekli değildir. Zira şeriat toplumsal düzeni sağlamak için vardır. Yazar bu nedenle Luther'in kaderci bir anlayışa sahip olduğunu belirtmiştir.

Daha sonra yazar Luther'in dinî otorite konusundaki düşüncelerini belirtmiştir. Luther'e göre diğer bütün gelenekler gibi kilise gelenekleri de insanîdir ve yanılabilir. Kilise konsilleri ve papa da yanılabilir. Yanılmayan tek merci ve otorite Tanrı'nın sözü olan Kutsal kitaptır. Tüm Hristiyanlar vaftiz olduğundan her biri bir din adamıdır ve papalık yetkilerine sahiptir. Dolayısıyla tüm inananlar Kitabı Mukaddesi kendi anlayışlarına göre yorumlama hakkına sahiptir.

Yazar bu nedenle Luther'in halkın kutsal metinleri anlayabilmesi amacıyla Kutsal Kitabı Latince'den Almanca'ya tercüme ettiğini ve halkın dinini kendi ana dillerinde öğrenebilmesi için vaazlara daha fazla önem verdiğini, ayrıca ibadet dilinin de ana dilde olması gerektiği görüşüne yer vermiştir.

Yazar 3. Bölümde Luther'in seküler otorite hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Luther'e göre inanan erdemli insanların oluşturduğu Tanrı krallığı ve inananlar ile inananların ortak mekânı olan dünya krallığı vardır. Dünya krallığında insanların yönetilmesi ve hukukun uygulanmasında tek yetkili dünyevî idaredir. Tanrı krallığı gibi dünyevî krallık da Tanrı tarafından kurulduğundan seküler idareciler de tanrısal bir yetkiye sahiptirler.

Olgun 4. Bölümde Luther'in reform teolojisinde sakramental sisteme Kutsal Kitabı kaynak gösterdiğini ve sadece vaftiz, evharistiya ve günah itirafını sakrament olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Luther'e göre vaftiz Mesih'in bedeniyle ödediği aslı günahın bedeline sembolik olarak katılmak anlamındadır. Evharistiya İsa'nın varlığının tecrübesi, ilahî ve ebedî bir mucizedir. Yazar Luther'in pişmanlık kefareti ve günah çıkarma eyleminin Kutsal Kitab'a dayanan bir sakrament olmadığını ve her Hristiyanın bir rahip olmadan da günah çıkarabileceğini ifade ettiğini, bu konuda bir ikilem içinde olduğunu belirtmiştir.

Yazar 5. Bölümde Luther'in İslam'a bakış açısını ele almıştır. Luther siyasal bir tehlike olan Müslümanlar ile Papa'yı Hristiyan düşmanı olmaları bakımından özdeş tutmuş, İslam'ın inanç ve ibadet sistemini Papa ve Yahudi gelenekleriyle aynileştirerek, İslam'ı kendinden önceki dinlerden etkilenmiş, uydurma bir dinsel oluşum olarak görmektedir.

Yazar sonuç bölümünde ise Luther'in katı kaderci ve bunun sonucu olarak eylemsiz bir iman anlayışıyla Augustinci; Tanrı, iman, şeriat ve kurtuluşa ait görüşleriyle de Pavlusçu düşüncelere bağlı olduğunu ve reform hareketinin Pavlusçuluğun Ortaçağ'da ihya edilmesi olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir.

Yazar her ne kadar sık sık tekrarlara yer verse de kolay, anlaşılır ve akıcı bir üslup kullanmıştır.

Ayrıca kitabın sonuna, Luther'in Kronolojisini, Doksan Beş Tezini ve bir endüljans belgesini eklemiştir.

Ayşe TAŞPINAR

İslam Avrupa'da

• W. Montgomery Watt, Marmara Üniv. İlahiyat Fak.
Vakfi Yayınları, İstanbul 1989

Bu kitap, Prof. Dr. W. Montgomery WATT'ın, "The Influence of Islam on Medieval Europe, Islamic Surveys, (İslam'ın Ortaçağ Avrupası üzerine Tesiri, İslam Tetkikleri 9), Edinburg 1972), başlıklı eserinin, Prof. Dr. Hulusi Yavuz tarafından açıklayıcı notlar ilavesiyle yapılan tercümesidir. Tercüme, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı 32. sırada 1989 yılında yayımlanmıştır.

"Müellif, Edinburg Üniversitesinde Arapça ve İslam Tarihi profesörüdür. Kendisi Türk okuyucularına yabancı değildir. Zira daha evvel, (Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Kurucu, Çev. : Hayrullah Örs, İstanbul 1963; İslam Felsefesi ve Kelâmı, Çev. Süleyman Ateş, Ankara 1968; İslam Vahyi, Çev. : Mehmet Aydın, 1982; İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, Çev. E. Ruhi Fıglalı, Ankara 1981) Türkçeye çevrilmiş bazı kitapları vardır.

Kitap Profesör Watt'ın bir seri konferansının bir araya getirilmesinden meydana gelmektedir. Emsallerine göre oldukça objektif – insafli değerlendirmeleri ihtiva etmektedir.

Eser, içindekiler, Mütercim'in önsözü, Müellifin önsözünden (6 -10) sonra, 6 bölüm ve eklerden oluşmaktadır.

I. Bölüm " İslam Avrupa'da" başlığı verilmiş. Müslümanların İspanya, Sicilya ve İtalya'ya ayak basmaları ve Müslüman topraklarının genişleme sebepleri, İslam'ın Avrupa'ya tesiri ve Avrupa'nın cevabı üzerinde durulmuş (11 – 34).

II. Bölüm " Ticaret ve Teknoloji" başlığı ile İslam ülkesinde ticaretin önemi, İslam âlemi ile Batı Avrupa arasındaki ticaret, gemicilik sanayi, ziraat mahsulleri ve madenler, İslam kültürünün Avrupa'da yayılışına ayrılmıştır (35 – 58).

III. Bölüm de, " Müslümanların İlim ve Felsefedeki Muvaffakiyetleri" başlığı ile, Astronomi, Tıp, Mantık, Metafizik ve diğer ilimler ele alınarak, Müslümanların üstünlükleri ve Avrupa'nın nasıl etkilendiği misallerle ortaya konulmuştur (59 – 85).

IV. Bölüm de, " İspanya'yı Geri Alma Mücadelesi ve Haçlı Seferleri" adı altında İspanya'nın düşüşü, haçlı fikrinin canlanması ve cereyan tarzı ve haçlı seferlerinin Avrupa için önemi üzerinde durulmuştur (87 – 106).

V. Bölüm, " Avrupa'da İlim ve Felsefe" başlığı ile Müslümanların geliştirdikleri ilimlerle Avrupalıların temasını ve Avrupa'ya katkısını ele almıştır (107 – 106).

VI. Bölüm, " İslam ve Avrupa'nın Kendine Gelişi" adı altında İslam'ın Avrupa'da tahrif edilmiş imajı, Avrupa'nın tezatlı imajı, İslam Dünyasının dağılıklığı, İslam ile karşılaşmanın Avrupa için ehemmiyeti gibi konuları ele almıştır (127 – 146).

Ekler bölümünde ise çeşitli devirlerde Arapça'dan İngilizce'ye intikal eden kelimelerin listesi verilmektedir. Müellif burada "Maksadımız Ortaçağ'da İslam'a ne kadar borçlu olduğumuzu göstermektir" diyerek bir anlamda şükranlarını ifade etmektedir (150 – 156).

Müellifin ilmî esaslara göre yaptığı değerlendirmeler bir müstşrikin kaleminden çıkmış olması açısından önemlidir. Müellif son söz olarak şunları yazar: "İnsan, İslam ve Hıristiyanlığın Ortaçağdaki karşılaşmalarının,

bütün cephelerine baktığı vakit, İslam'ın batı Hıristiyanlığı üzerindeki tesirinin umumiyetle kabul edilenden çok daha büyük olduğunu açıklıkla görür. İslam, Avrupa'yı kendisinin aynı zamanda yeni bir imajını yapmaya sevk etmiştir. Avrupa İslam'a karşı reaksiyonda bulundu. Bu hal, Müslümanların tesirini küçük gösterdiği gibi Avrupa'nın Yunan ve Roma mirasına bağlılığını da mübalagandırmış oldu. Onun için bugün Avrupalılar olarak bize düşen en mühim vazife, aynı dünya içinde yaşadığımız şu zamanda, bu yanlış mübalagadan vazgeçerek İslam ve Arap dünyasına ne kadar borçlu olduğumuzu hakkıyla göstermektir".

Dr. Adil ŞEN

Endülüs'ün Fethi
ve
Mûsâ b. Nusayr

Endülüs'ün Fethi ve Musa b. Nusayr

• İsmail H. Atçeken, Araştırma Yayınları, Ankara 2002

Doç. Dr. İsmail H. ATÇEKEN tarafından kaleme alınan bu eserin konusu isminden de anlaşılacağı üzere Müslümanların Endülüs'ü fethi ve bu fetihle kilit rol üstlenen Musa b. Nusayr'dır. Kitap, Musa b. Nusayr'ın biyografisi olarak telif edilmiştir. Onun biyografisi verilirken yeri geldiğinde Endülüs'ün fethedilişi sebep ve sonuçlarıyla ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Yazar önsözünde, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde doğan ve tâbiündan sayılan Musa b. Nusayr'ın İslam tarihindeki yeri üzerinde durmuştur. Gerçekten de Musa b. Nusayr takdire şayan pek çok faaliyetinin yanı sıra Müslümanların Atlas Okyanusu'nu geçerek Endülüs'e ulaşmasında öncülük yaparak tarihteki yerini almıştır. Böylece Müslümanlar için önemli jeopolitik konumu olan bu bölge fethedilmiş, İslam devletinin sınırları genişlemiştir. Yazar böylesine önemli bir konuda temel kaynakların verdiği bilgilerin çok az ve dağınık olduğunu, çağdaş çalışmaların ise tatmin edici olmadığını belirtmiş, ülkemizde de bu konuda yapılmış akademik bir çalışmaya rastlamadığını ifade etmiştir. Yazar bu eseriyle söz konusu boşluğu doldurarak konuyla ilgilenen araştırmacılara faydalı olmayı hedeflemiştir.

Eser, her biri konuyla alakalı pek çok başlığı muhtevî üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Musa b. Nusayr'ın hayatı, Endülüs'ün fethi öncesi idarî görevleri ve askerî faaliyetleri incelenmiştir. Verilen bilgilere göre Musa b. Nusayr ilk olarak Muâviye b. Ebî Süfyan tarafından, Kıbrıs'a yapılan deniz seferlerinde komutanlıklardan birine tayin edilmiştir. Musa b. Nusayr bu görevi esnasında hakkında ortaya atılan bazı suçlayıcı iddialar nedeniyle halife tarafından para cezasına çarptırılmıştır. Abdülmelik b. Mervan'ın hilafetinin son yıllarında İfrîkiyye ve Magrib bölgesi valiliğini üstlenen Musa b. Nusayr bu görevinde sergilediği üstün başarılarla halifenin memnuniyetini tekrar kazanmıştır. Velid b. Abdilmelik zamanında da idarî hayatının en önemli ve en uzun süreli hizmeti olan bu göreve devam etmiştir. Musa b. Nusayr'ın daha önce on iki kez dinden döndükleri kaydedilen ve bölgede problem teşkil eden Berberleri itaat altına alması ve Tunus'taki tersaneyi genişleterek burada, daha sonra Endülüs'ün fethinde kullanılacak olan yüz adet gemi yaptırması üzerinde önemle durulmuş, bölgede ve Akdeniz'de yapılan fetihler tek tek incelenmiştir. Bu bölümde Magrib bölgesi fetihleri tamamlanmış, sıra Endülüs'e gelmiştir.

İkinci Bölümde temel olarak Musa b. Nusayr ve Endülüs'ün fethi ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle Endülüs'ün fetihden önceki durumu ortaya konmuş, fethin sebepleri, Târif b. Mâlik'in deneme seferi ve fetih

hareketleri üzerinde durulmuştur. Endülüs'ün fethinin, Musa b. Nusayr'ın Avrupa'yı ele geçirerek İstanbul'a batıdan ulaşma ve devamında Anadolu üzerinden hilafet merkezi olan Şam'a ulaşma isteğinin sonucu olduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Yazar, Septe kontu Julianus'un fetihteki rolünden bahsetmiş, ancak bunun bazı tarihçilerin yaptığı gibi fazla abartılmasının doğru olmadığını söylemiş, zira fetihteki başarının tek sebebinin buna bağlanamayacağını belirtmiştir. Musa b. Nusayr daha önce Tanca (ki burası mühim bir askerî bölge haline getirilmiştir) valiliğine atadığı azatlısı Târik b. Ziyad ve ordusunun 93 yılında Lekke Vadisi'nde yaptığı savaşta Kral Rodrigo'nun öldürülmesiyle İspanya'nın kapıları Müslümanlara açılmıştır. Bundan sonra Musa b. Nusayr ordunun güvenliği açısından daha fazla ilerlemeyip beklemesini istemişse de Târik b. Ziyâd, dağılan düşman kuvvetlerinin toparlanmasına fırsat vermemek için fetih hareketlerine devam etmiştir. Bir müddet sonra Endülüs'e gelen Musa bir yıl farklı istikamette fetihler gerçekleştirdikten sonra Târik b. Ziyâd ile buluşmuş, ilk etapta emre itaatsizliğinden dolayı onu azarlamış, ancak daha sonra onunla beraber bölgedeki fetihlere devam etmiştir.

Üçüncü Bölümde Musa b. Nusayr'ın Endülüs'ün fethi sonrası hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Burada Musa b. Nusayr'ın Velid b. Abdilmelik ve Süleyman b. Abdilmelik ile ilişkileri ayrı başlıklar halinde ele alınmış ve kitap sonuç bölümüyle tamalanmıştır.

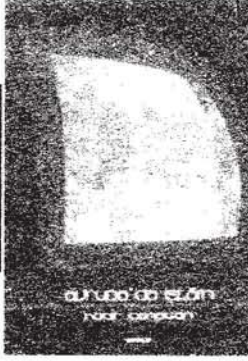
Yazar eserine başlamadan önce "Araştırmanın Kaynakları" başlığı altında açıkladığı üzere, ulaşabildiği klasik ve çağdaş, yerli ve yabancı tüm kaynaklardan yararlanmıştır. Olaylara tek yönden bakan ve sübjektif davranan tarihçileri kınayan yazar, bir konuyla alakalı tüm rivayetleri gözden geçirerek objektif davranmanın ve olaylara geniş açılardan yakalaşmanın gerekliliği üzerinde önemle durmuştur (s. 68 vd.). Bu doğrultuda kendisi de konuları ele alırken farklı rivayetlerin çoğuna yer vermiş, farklı yorumları zikrettikten sonra (ya da önce) tarihçiler tarafından tercih edilen görüşlere yer vermiştir. Ayrıca kendi tercihlerini de gerekçeleriyle birlikte okuyucuya sunmuştur (s. 78 vd.)

Yazar eserde Musa b. Nusayr başta olmak üzere ele aldığı kişiler hakkında genellikle iyimser bir tutum sergilemiş, ortaya atılan bazı iddialara cevaplar vererek alternatif görüşler öne sürmüş, problem olduğuna kani olduğu bazı meseleleri ise söz konusu kimselerin insan olmalarından kaynaklanan hataları olarak nitelendirmiştir (s.80 vd). Esere hâkim olan fikir özellikle Musa b. Nusayr'ın dinî, ahlakî, askerî ve idarî alanlarda pek çok meziyete sahip, üstün nitelikli bir şahsiyet oluşudur.

Eserde bazı konularla ilgili rivayetler maddelendirilerek okuyucuya daha açık şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Ancak biz, her ne kadar ilk kullanımda yararlı olduğu düşünülebilirse de (s.2 vd.) bunun zaid olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Endülüs'ün fethini adım adım anlatan, bunun için daha önce yapılan fetihlerin birer basamak olduğunu verdiği coğrafi tariflerle okuyucuya kavratmaya çalışan yazar, bir haritayla ya da bu mümkün olmamışsa kendi çizmiş olduğu basit bir krokiyle bu amacını daha başarılı bir şekilde gerçekleştirebilirdi.

Her kitapta karşılaşılabilecek bazı ifade yanlışlarından hali olmayan bu eserin genel olarak sistemli ve maksadını gerçekleştirecek tarzda ortaya konulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Kitapta güzel bir üslup kullanılmış, önsözde belirtilen konu, metot ve tekniklere uygun bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca yazarın sonuç bölümünde, yalnızca tercih ettiği bilgi ve görüşlerin ışığında kitabının genel bir özetini vermesinin, özellikle kitapta verilen tüm farklı görüş ve rivayetlerle ilk kez karşılaşan okuyucular için çok faydalı olduğu kanaatindeyiz.

Elif YÜCEL

Avrupa'da İslam

• Kadir Canatan- Beyan Yayınları, İstanbul 2006

1960'lı yıllarda başlayan, Türkiye ve sair Müslüman ülkelerden Avrupa'ya göç, bugün Avrupa'da, hiç de küçümsenemeyecek bir topluluk meydana getirmiştir. Göç, önceleri Müslüman erkeklerin işçi olarak katılımlıyla sınırlı bir nitelik arzederken, daha sonra ailelerinin de onlara katılmasıyla Avrupa'nın göbeğinde "Müslüman azınlıklar"ın oluşumuna yol açan bir olgu haline gelmiştir. Her geçen yıl sayıları artan Müslümanlar, buna paralel bir gelişme olarak giderek Avrupa'nın tartıştığı vazgeçilmez meselelerden biri olmuştur. Bugün Avrupa'da İslam ve Müslümanlar değişik boyutlarıyla tartışılmaktadır. Akademik çevrelerde konuya dair çok çeşitli çalışmalar yapılıyor. Makaleler, tezler hatta kitaplar yazılıyor ve kamuoyuna da sunulan çarpıcı anketler yapılıyor. Ancak bu çalışmaların çoğundan Müslüman dünya habersizdir. İşte elimizde bulunan "Avrupa'da İslam" adlı kitap, editör Kadir Canatan'ın kendi ifadesiyle Müslümanları bu çalışmalardan haberdar etmek üzere hazırlanmış bir eserdir.

Kitabın editörü Kadir Canatan, "Hollanda'da Türk İslamı" konusunda doktorasını yapmış, uzun yıllar Hollanda'da araştırmacı, eğitimi ve danışman olarak çalışan bir sosyolog/kültürel antropologtur. Yazarın ilgi alanını Avrupa'da Türk İslamı, çok kültürlülük, Avrupa'da azınlıklar ve göç politikaları oluşturmaktadır. Bu durum, okuyucunun güvenilir ve doyurucu bilgilerle karşılaşmasını sağlıyor.

Beyan yayınlarından çıkan çalışma, derleme ve sipariş yoluyla bir araya getirilen makalelerden oluşmaktadır. Ekseriyeti akademisyenler tarafından yazılmış 13 makale, okuru, sağlam ve bilimsel verilere dayanan tetkiklerle başbaşa bırakıyor.

Esasen, "Avrupa'da İslam" adıyla yayınlanan bir eser, kapsama alanı epey geniş olan böyle bir başlık altında ezilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nitekim bu tür eserlere yöneltilen eleştiriler de hep bu meyanda olur. Kitap ismiyle müsemma olamamıştır ya da başlığın içeriğini dolduracak nitelikte bilgiler ihtiva etmemektedir. Halbuki elimizdeki kitap, konuya geniş bir perspektiften bakma olanağı sunarak okuyucuyu büyük ölçüde tatmin etmektedir.

Kitap üç ana bölümden oluşmakta. İlk Bölümde Avrupa'da İslam konusundaki genel yaklaşımlar sunulmaktadır. İkinci Bölümdeki makalelerde, her biri kendi sahasında uzman olan değişik bilim adamı, araştırmacı ve yazarlar Avrupa ülkelerinde İslam'ın tanınma ve kurumsallaşma sürecini irdeliyorlar. Son bölümde de yerleşik toplumun İslam'a ve Müslümanlara karşı tepkileri, olumsuz imaj ve önyargıları konu edilmektedir.

Kitaptaki makalelere dair özet bilgileri arzetmeden evvel iki konuda tavsiyelerimi belirtmek isterim. Birincisi, her ne kadar eser yukarıda da söylediğim gibi Müslüman kesimi bilinçlendirmek adına hazırlanmışsa da, böylesine başarılı makalelerin bir arada bulunmasının araştırmacılara kolaylık sağlamasına istinaden, kitabın yabancı dillere çevirilip yurtdışında da yayımlanması gerektiğini düşünüyorum. İkincisi ise, eserdeki tashih ve redaksiyon konusuna biraz daha dikkat edilmesi gerekiyor. Yapılan hatalar okuyucuyu aşırı derecede rahatsız etmese de kaliteli bir kitaba yakışmayacak derecededir.

Mehmet Emin Köktaş'ın yazmış olduğu makale, daha ziyade sosyolojik verilere dayanmak suretiyle bizlere, AB sürecinde genel olarak dinin, özeldense İslam ve Müslümanların konumunu sunmaktadır. Buna göre AB sisteminde dinin konumunu şu üç başlık altında toplayabiliriz:

1. Sistemin oluşum sürecinde din
2. Sistemin yapısında din
3. Bu gelişmelerden İslam adına çıkarılacak sonuçlar

AB sistemi, dini, mümkün olduğu kadar merkeze almamakla beraber, dinî düşünceden tamamen arınmış da değildir. Zira Avrupa'nın baskın kültürü kiliseler, AB'nin oluşum sürecinde her daim tartışmaların içinde bulunmuştur.

Din-devlet ilişkileri bakımından baz alınan nokta laiklik anlayışıdır. Ancak şu bir gerçek ki Avrupa'da herkesin aynı şeyi anladığı tek tip laikliğin olmaması sebebiyle farklı ülkelerde farklı tecrübelerle karşı karşıya kalıyoruz.

Bu süreçte İslam ve Müslümanlar iki açıdan gündeme gelmekte:

1. Türkiye ve AB ilişkileri
2. Göç ve entegrasyon

Yazar özellikle ikinci madde hakkında dikkate değer sonuçlara ulaşıyor. Farklı ülkelere gelen bu insanların, mevcut egemen sistemle yaşadıkları iletişim sorunlarının yanı sıra kendi aralarındaki iletişimsizlik de aşılması gereken mühim problemlerdir. Öte yandan, "Avrupa ülkeleri sayıca küçümsenemeyecek miktara ulaşan Müslümanlarla aynı mekanları paylaşmak durumunda kalmışlardır. Bu nedenle Avrupa'da Müslümanlık tarihi, siyasi, sosyolojik ve teolojik olarak hem Müslümanlar hem de Avrupalılar için yeni bir durumdur."

Necdet Subaşı, entegrasyon-asimilasyon ikileminde "Avrupa'da İslam" olgusunun "Avrupa'da İslam" anlayışına dönüşme veya dönüştürülme çabalarını ele alıyor. Buna bağlı olarak, bu kavramla asıl vurgulanmak istenen Avrupa özelindeki İslam temelli oluşumların, Batı merkezli ve Batılı tarzda şekillen(diril)mesidir. Bir başka açıdan "'Avrupa İslamı', Müslümanların, merkezinde özne olarak yer aldıkları bir tanınma siyasetinden ya da Batı'da geliştirdikleri yeni bir dinsel perspektiften çok, bizzat Müslüman göçmenlerin varlığını ve yönetimlerini esas alan bir problem üretici olarak gören, topyekun "Avrupa ruhu"nun korunma reflekslerini, endişeli arayışlarını ve uygulanabilirliği tartışmalı da olsa ciddi bir teknik siyaseti içerir."

Kitabın editörü Kadir Canatan, tartışmaları bir kenara bırakıyor ve bazı araştırma verilerine dayanarak, Avrupa'da İslam'ın nasıl bir fiilî süreçten geçtiğini gözler önüne seriyor. Yazar, Avrupa'daki Müslüman gençler arasında ortaya çıkan bazı trendler hakkında bilgi vererek Avrupa'da şekillenen İslam'ın yeni yüzünü, başka bir deyişle, oluşmakta olan "Avrupa'da İslam"ı tasvir ediyor. Buna göre "Avrupa'daki Müslümanlık, cemaat merkezli, içe kapanık ve tekil geleneksel anlayıştan uzaklaşarak yerini, modern toplumdaki temel trendlerle birlikte yürüyen bireycil, laik ve çoğulcu bir İslam anlayışına bırakmaktadır." Ve elde ettiği verilerden hareketle Canatan, "Avrupa'da İslam"ın, geleceğe yönelik bir tasarımdan çok, fiilî bir oluşum olduğunu ortaya koymaktadır.

Daha çok yabancı bilim adamlarının makalelerinin yer aldığı ikinci bölüm, yakın geçmişe dönük değerlendirmeleri içermekle birlikte, bugünü ve geleceği de anlamamıza yönelik ipuçları vermektedir. Buna göre Müslümanların Avrupa'daki varlığı tarihsel değil, daha ziyade yeni bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber İslam, özellikle kurumsal düzlemde gittikçe daha belirgin ve daha farklı alanlarda kendini ifade etmektedir. Örnek olarak, başlangıcından beri Müslümanlar, dinî yaşamlarındaki sürekliliği güvence altına alabilmek için kurumlar oluşturma yoluna gitmişlerdir. Kurumsallaşma sürecinde camiler ve diğer olanakların oluşturulması başta gelmektedir. Bununla beraber bu kurumlar, helal kesim yapan kasaplardan okullara, yayın kurumlarından siyasi partilere ve mezarlıklardan hastane, cezaevi ve ordudaki ruhsal-dinsel yardım olanaklarına kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Ancak bu sürecin sorunsuz yürüdüğü söylenemez. Zira İslam, kendisine yabancı olan bir ortamda gelişip-güçlendikçe yerleşik toplumların tepkilerini de o ölçüde üzerine

çekmektedir. İşin sosyolojik boyutu böyle iken, hukukî planda da İslam'ın kurumsallaşması hemen hemen aynı sorunları yaşamaktadır. Farklı ülkelerin hukukî yapılarına göre İslam'ın kurumsallaşması değişik deneyimlerden geçmektedir. Ancak hemen hemen her deneyimin bulunduğu ortak nokta şudur: Resmî sahada İslam'a tanınan imkanlar, pratikte fazla bir anlam ifade etmemektedir.

"Kızıl Komünist Tehlikenin Yerini Alan 'Fanatik Müslüman' İmaji", "Hollanda'da Anti-İslamizm" ve "Fransa'da Başörtüsü Krizi" başlıklı makalelerin yer aldığı üçüncü ve son bölümde, Batı'da İslam'ın imajını yine yabancı gözlerle okuyoruz. Bu bölümün bir kritiğini yapacak olursak genel olarak şunları söyleyebiliriz. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren yaşanan olaylar (başörtüsü tartışmaları, Salman Rüşdü meselesi, Körfez savaşı, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Almanya'da ırkçı şiddet olayları, 11 Eylül saldırısı...) İslam'ın Batı'daki imajını doğrudan etkilemiştir. Bütün bu yaşananlar, Avrupa'da İslam aleyhine gelişen bir süreci başlatmıştır. Batılı yazarlar bu olgunun adını "anti-İslamizm" olarak koyuyorlar. Anti-İslamizm, geçmişte Avrupa'da etkili olan anti-komünizm ve anti-semitizm'in yerine geçmektedir. Artık, doksanlı yıllara geldiğimizde, Avrupa'da anti-İslamizm, bir fikir ve düşünce olmaktan çıkıp eyleme dönüşmüştür.

Hadi Ensar CEYLAN

Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı

• Talip Özdeş, Fecr Yayınevi, Ankara 2005

Eser adından da anlaşılacağı üzere son zamanlarda sıkça gündeme gelen, Kur'an'ın ve İslamiyetin cinsiyet ayrımı yaptığına dair ileri sürülen meselelere çözüm bulma çabasıyla kaleme alınmıştır.

Yazar Talip Özdeş, Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması, erkeklerin kadınlara üstün olmaları (kavamlık), şahitlikte bir erkeğin yerine iki kadının kabul edilmesi, boşanmada, evlilikte erkeğin tek yetkiliymiş gibi gösterilmesi ve son olarak mirasdan kadının erkeğe nisbeten yarım pay alması gibi konuların yanlış yorum ve yöntemler sonucu anlayış ve uygulama hatalarına sebep olan sorunları dile getirmiş ve bunlara çözüm bulmayı amaç edinmiştir.

Yazar kitabının birinci bölümünde öncelikle cinsiyet ayrımcılığının asıl nedeni olan "kültürel ve tarihî arka planı" ele almıştır.

İkinci bölümde ise kitabın gayesine giriş mahiyetinde Kur'an'ın insana dair anlatımlarında cinsiyet ayrımı yapmaksızın hangi konulara ağırlık verdiğine değinmiştir.

Üçüncü bölümde ise Kur'an'ın cinsiyet ayrımcılığı yaptığına dair delil olarak gösterilen ayetleri konular altında ele almış ve analitik bir yaklaşımla bu yanlış algılamaların sebeplerini genel hatlarıyla şu şekilde vurgulamıştır:

- Olgu - Vahiy - dengesini kuramamak,
- Olgudan metne değil, metinden olguya gitmek,
- Vahyin özü ile vahyin beşeri kavrayış şeklini ve hayata yansıyan kısmını karıştırmak,
- Özellikle sert bir dille eleştirdiği klasik tefsirlerde görülen parçacı, lahzet, sosyal realiteden kopuk yorumları vahyin bizzat amacı sanmak,
- Allah - insan - evren bütünlüğünü kuramamak,

– Arapçanın dil yapısından kaynaklanan (kadına ve erkeğe mahsus ayrı hitapların bulunması gibi) yanlış algılama.

Eser başta cinsiyet konusunu ele alarak, bu konudaki problemleri tespit edip çözüm sunarak okurlarına birçok meselede farklı ufuklar açmaktadır.

Nurefşan YALSIN

Resûlullâh'ın Ehl-i Kitap'la Münâsebetleri

• Osman Güner, Fecr Yayınevi, Ankara 1997

Kitap, bu sahada ülkemizde yapılmış araştırmaların azlığı ve batılıların araştırmalarını özellikle bu alanda yoğunlaştırdıklarını vurgulayarak başlıyor. Peygamberlerin farklı hukuk sistemleri getirselere de aslında aynı inanç düzenini savundukları, insanlığın tek bir anne-babadan çoğalmış kardeşler olduğu, İslâm Dini'nin kendisini kabul eden ve kabul etmeyen tüm insanları kapsayan temel evrensel ilkeleri koyduğu tezi kitabın iskeletini oluşturuyor.

Yazar kitabın ilk bölümünde Ehl-i Kitap kavramının semantik tahlilini yapmıştır. Kelimelerin lügat anlamlarını, Kur'an ve Sünnetteki kullanımlarını incelemiştir. "Ehl-i Kitap" teriminin, genelde zannedildiği üzere bir kutsal kitaba sahip tüm din mensuplarını değil, İslâm'ın peygamberlik geleneği içinde yer alan Hz. Mûsa ve Hz. İsa a.s. tabiiileri durumundaki Yahudi ve Hristiyanları ifade için kullanıldığı tespitine ulaşmıştır.

Ehl-i Kitap hakkındaki tanımlamadan sonra, ehl-i kitabı teşkil eden Yahudi ve Hristiyanların İslam öncesi dönemde Arap Yarımadasındaki durumu ele alınıyor. Yahudilerin yarımada Hayber, Teyma, Fedek, Vâdi'l Kurâ, Tâif, Makna, Eyle'ye bağlı Cerba ve Ezruh köyleri Yemen, Bahreyn ve Umman gibi bölgelere yerleştikleri, bunlardan sahil kesimine yerleşmiş olanlarının balıkçılık ve gemicilikle, kalanlarının ise genellikle ticaretle uğraştıkları ve bu yolla Araplara karşı üstünlük kurduklarından söz ediliyor. İslâm'ın ilk doğduğu sıralarda, Hristiyanlığın yarımada'nın kuzey ve güney uç noktalarında bulunduğu bahsediliyor.

Mekke'de Yahudi nüfusunun olmadığı, bunun yanında Hristiyanların da sayıca çok az oldukları, bir çoğunun köle statüsünde olduğundan bahsedilmektedir. Bunların dışında tektanrı inancına sahip bazı insanlar da zikredilmektedir.

İkinci bölümde Resûlullâh'ın Mekke döneminde ehl-i kitapla ilişkileri ele alınmaktadır. Rahip Bahira vakasına değinilmiş. Hz. Peygamber'in Mekke'de, Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ümeyye b. Ebi's-Salt, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris gibi bazı muvahhidlerle (hanîf) ilişkilerine değinilmektedir. Bi'setten sonra ise, başta Habeş Necâşisi olmak üzere Mekke'ye gelen Hristiyan heyetlerle ve Hristiyan kölelerle ilgilendiği anlatılmaktadır.

Mekke Döneminde Resûlullâh'ın, müşriklere karşı ve ehl-i kitaba yakın bir tutum içerisinde olduğu kanaatine ulaşıyor.

Sonraki bölümde de Resûlullâh'ın Medine Döneminde ehl-i kitapla dinî ilişkileri incelenmiştir. Hz. Muhammed'in Tevrat ve İncil'de gelmesi müjdelenen ahir zaman peygamberi olduğu konusu birkaç örnekte tahlil edilmiş.

Yine bu bölümde, Hz. Peygamber'in ehl-i kitaba bakışı örneklerle incelenmiştir. Özellikle itikâdî konularda, tevhidle bağdaşmayan tutumları tenkid etmiş, ilâhi mesajı tebliğ etmekle görevli peygamberler arasın-

da ayrımcılık yapmaları, buna göre bazılarını kabul bazılarını inkar etmeleri, hepsine karşı takınılmış bir inançsızlık tavrı olarak tanımlanmıştır. Tevrat ve İncil hakkında da, indirildikleri asıllarını "tasdik"le beraber, daha sonra insanlar tarafından değiştirildiği gerekçesi ile bir kısmının tamamen reddedildiği, bir kısmının da yorum-suz bırakıldığı dile getirilmiş. Genel olarak Hz. Peygamber'in tutumunun, Kur'an'da belirtilene uygun tarzda seyrettiği tespit edilmiştir.

İbadete dair konularda, ehli kitapla, Müslümanlar arasındaki uygulamaların benzerliklerine dikkat çekilmiş ve hususiyetle temizlik-namaz-oruç gibi temel ibadetlerin de ortak olduğu kanaatine varılmış.

Sosyo-kültürel ilişkilerin ele alındığı son bölüm, Medine vesikası gibi ciddi bir konuyu gündeme alarak başlıyor. Vesikanın biri Müslümanların kendi aralarında, diğeri de Medine'deki diğer topluluklarla birlikte kalem alındığı yorumu vurgulanıyor. Vesikanın tarihte ilk anayasa olduğu, Medine'nin yerli halkının, Müslümanlar, müşrik Araplar ve Yahudilerden oluştuğu gerçeği ile vesikanın kozmopolit yapıdaki bir topluluğu vatandaşlık paydasında bir araya getiren "insan" merkezli bir metin olduğu tespitine ulaşıyor. Vesikanın tarafsız bir gözle incelendiğinde günümüz modern hukuk sistemlerinde yer alan anayasal düzenlemelere ait esasları içerdiği gerçeğinden, sözgelimi devletin şekli yapısı ve bütünlüğü, fertlerin siyasî birliği, egemenlik prensibi, eşitlik kavramı, yasama ve yürütme yetkisi, sosyal sigorta, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcı niteliği, savaş ve barış sorunu, dış ilişkiler, devlet ve fertlerin güvenliği, yabancıların (gayri müslimlerin) temel hakları, ülke unsuru gibi anayasal nitelikli temel ilkelerin varlığından bahsedilmiştir.

Vesikanın tahlilinden sonra ehli kitaba tanınan hak ve yükümlülükler ele alınmıştır. Zımmîlik (yabancı vatandaşlık) statüsü, cizye (baş vergisi) yükümlülüğü, inanç ve ibadet özgürlüğü, hukukî serbestiyet (özerklik) gibi bugün bile tam manasıyla sağlanamayan bazı genel düzenlemelerden bahsedilmiş, örneklerle açıklanmıştır.

Yazar bunlardan sonra, terör tartışmalarının gündemi işgal ettiği günümüzde önemini muhafaza eden "İslâm'a göre savaş ve barış" konusuna geliyor. Buna göre savaşın, saldırıya cevap vermek, mazlum Müslümanları korumak, barışı tehdit edenleri aktif bir savunma anlayışıyla etkisiz hâle getirmek için yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Hz. Peygamber'in koyduğu savaş hukukundan ve Resûlullâh'ın savaş politikasından bahsedilmiş. Resûlullâh'ın savaş politikasının temeli düşmanı zayıflatmak, korkutmak veya saldırıdan vazgeçirmek olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kansız savaş fikrinin hakim olduğu, savaşa katılmayanların dokunulmazlığı ve savaşta esir edilene de iyi muamele edilmesi ilkelerine değiniliyor.

Diplomatik ilişkiler bağlamında da, Resûlullâh'ın diplomatik yazışmalarında, elçi gönderme usûlü ve elçi kabul âdâbından bahsediliyor.

Ehli Kitabın yiyeceğinden yemek konusunda da Peygamber'imizin onların yemeklerini yerken İslâm'a göre Allah'ın yasakladığı gıda maddelerinden olmamasına dikkat ettiği ve özen gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Peygamber'imizin ehli kitap kadınlarıyla evlenip evlenmediği kesin olmamakla birlikte, ashabından böyle evlilik yapanlara ses çıkarmadığı söyleniyor.

Kitapta Ehli kitapla ticarî ilişkiler konusuna da değinilmiştir. Resûlullâh'ın iktisadî bağımsızlığı sağlamak için "Medine Pazarı"nı kurdurduğu, kazançları vergiden muaf tuttuğu ve İslâm iktisat doktrinini fiili sahada tatbik imkanı sağladığından bahsedilmiş. İlk zamanlarda iktisadî bağımsızlığa önem verildiği, sonraki zamanlarda da uluslar arası ticarete açık davranıldığı tespitlerine ulaşılmıştır.

"Resûlullâh inançta tevhidî anlayışa bağlı, hukukta temel insan haklarına duyarlı, diplomaside son derece atak, sosyal ilişkilerde ise inancın gerekleri doğrultusunda tavırlar alan bir yaşam modeli sunmuştur."

Kitap akademik inceleme metodu, geniş kaynakçası ve akıcı üslûbuyla ciddi bir emeğin mahsulü olduğunu gösteriyor. Özellikle "Dinler Arası Diyalog" söyleminin yükseldiği son dönemlerde, genel perspektif sunması açısından önemli bir eser.

Emir Sultan DEMİREŞİK

Geçmişten Günümüze Putlar

• İbnü'l Kelbi, Mihail Nuayma, Fecr Yayınevi, Ankara 2005

Putçuluk konusunu ele alan bu kitap, iki bölümden oluşmaktadır: 1. Bölümde İbnü'l Kelbi'nin Kitabü'l Asnâm isimli çalışması (Putlar Kitabı), 2. Bölümde ise Mihail Nuayma'nın el- Evsân (Putlar) isimli çalışması tercüme edilmiştir.

1. Bölüm'ün başında İbnü'l Kelbi ve Kitabü'l Asnâm'ı hakkında bilgi verilmiş, 1968 yılında Beyza Düşüngen (Bilgin) tarafından ilk olarak dilimize kazandırılan bu eserin yeni çevirisiyle okuyucuya sağlanan kolaylıklardan söz edilmiştir. Buna göre konular ara başlıklarla birbirinden ayrılarak yazıların iç içe girmesi önlenmiş, aynı put hakkındaki bilgiler bir araya getirilerek okuyucuya daha sistemli bir metin sunulmuştur. Yazarın zikrettiği ayetler, tam metniyle birlikte verilmiştir.

Kitâbu'l Asnâm, Arap putperestliği ve putlar hakkında elimize ulaşan en eski müstakil eser olmasıyla önemli bir yere sahiptir. İbnü'l Kelbi ise H. 2. asırda yaşamış ünlü nesep âlimi ve hadis revisidir. Tanıtacağımız eser, onu rivayet edenlerin oluşturduğu bir raviler zinciri ile başlamaktadır. Bu zincir İbnü'l Kelbi'ye kadar ulaşır. İbnü'l-Kelbî bu çalışmada Arap toplumunu putlara ve taşlara ibadet etmeye yönelten sebepleri açıklamıştır. Bu konuda söyledikleri oldukça ilgi çekicidir. Ona göre, İsmail soyundan gelenler, düşmanlarının saldırıları ve baskıları nedeniyle Mekke'de yaşayamayacak duruma gelmiş, sonuçta onlar tarafından Mekke'den sürülmüşlerdir. Göç eden gruplar gittikleri yerlere, hem Mekke'ye hem de Kâbe'ye olan saygılarını ve derin bağlılıklarını göstermek, buraya olan özlemlerini gidermek için Kâbe'den birer taş götürmüşlerdir. Konakladıkları her yerde o taşı çıkarıp Kâbe'yi tavaf eder gibi onu tavaf etmişler, böylece bunu âdet haline getirmişlerdir. İyi niyetle ortaya çıkan bu âdet, zamanla kutsallaştırılmış, puta tapıcılığa dönüşmüştür. (s. 17) Yazarın bu tesbiti, Araplar arasında putperestliğin yaygın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ardından İbnü'l Kelbi, Cahiliye devri putlarını teker teker ele almış, her putun ortaya çıkış sürecini, bunlara ibadet şekillerini, hangi bölgelerde bulunduğunu ve son olarak kimler tarafından nasıl ortadan kaldırıldığını, eski Arap şiirleri ve Kur'an ayetleriyle destekleyerek anlatmıştır.

Eserin sonunda ise puta tapıcılığın yeryüzünde ilk olarak ortaya çıktığından bahsedilmiş, devamında Arapların putları 'sanem', 'vesen' ve 'ensâb' diye adlandırmalarındaki sebepler dile getirilmiştir.

Kitabın, 2. Bölümü, Mihail Nuayma'nın orjinal adı el- Evsân olan eserinin tercümesinden oluşmaktadır. Muhtevassından hareketle "Çağdaş Putlar" şeklinde tercüme edilmiştir.

Mihail Nuayma, 20. yy. Arap göç edebiyatının temsilcilerinden olup ismi daha çok Halil Cibran'la anılmıştır. "el Evsân" ise, geçmişte yok edilen putların, başka şekillerde tekrar karşımıza çıktığını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Nuayma'ya göre "putperestlik, maddî boyutun düşünceye etki etmesi biçiminde değil, düşünce boyutunun maddeyi üretmesi şeklinde tezahür etmektedir. Dolayısıyla düşüncenin ürettiği putperestlik, bir tahta parçasında vücut bulabileceği gibi, bir kelimedede de varlık kazanabilir. Her iki durumda da balta ve ateş gibi maddî şeylerin putçuluğa zarar veremeyeceği açıktır. Elektrik ampulünü kırmak suretiyle elektriği parçalayamayacağımız gibi herhangi bir kitabı yakmakla da yazarının düşüncelerini ortadan kaldıramayız" (s.67).

Bu sözlerle putperestliğe farklı açıdan bakan yazar, günümüzde Allah'a ibadet ile putlara ibadetin kol kola yürüdüğünü belirtmiş, şirkin modern dönemdeki tezahürlerini ise servet (para), güç, iktidar (otorite), kamuoyu, ırkçılık, medya ve bilim putu isimleri altında ortaya koymuştur.

Yazar, çağdaş putları anlatırken akıcı ve bellig bir üslup kullanmış, daha önce söylenmiş şeyleri edebi sanatlarla çok güzel bir biçimde ifade etmiştir. Onun deyimiyle "değersiz şeylere değer verdiğimiz sürece, hayatımızdaki gerçek değerler, termometredeki civa misali bir düşüp bir yükselecek ve hiçbir şey istikrara kavuşmayacaktır." (s. 72). Gerçek değer ise bu anlamda Allah'a verilmelidir, çünkü ibadet edilmeye layık olan en yüce varlık, O'dur.

Netice olarak tanıtmaya çalıştığımız iki güzel eserin bulunduğu bu çalışma, hacimce küçük fakat muhtevaca zengin olup anlaşılır diliyle sıkılmadan okunabilecek kıymetli bir eserdir. Bununla birlikte çevirenlerin Mihail Nuayma ve eseri hakkında ön bilgi vermemeleri bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Kitabı eline alanlar 2. Bölümün başında da yazar hakkında bilgi verilmediğinden ilk bakışta İbnü'l Kelbi ile Nuayma'nın aynı kişi olduğu düşüncesine kapılabilmektedir. Bu eksikle birlikte çevirideki güzellik takdir edilmesi gereken bir husustur. İlgilenenlere faydalı olması dileğiyle.

Tuba ÖZLÜK

İslam Sosyolojisi

• Kadir Canatan, Beyan Yayınları, İstanbul 2006

Sosyolojinin doğuşu, gelişimi ve İslam düşüncesindeki izdüşümlerini inceleyen yazar, İslam Sosyolojisinin İbn-i Haldun merkezli olmasından, araştırmaların yüzeyselliginden ve genelde yetkisiz kişilerin bu alanda araştırma yapmalarında rahatsızlık duymakta ve bunu önsözünde açıkça belirtmektedir.

Sosyoloji'nin ve sosyal düşüncenin batıya endekli olarak düşünülmesinden rahatsız olan yazar, İslam Sosyolojisinin ve sosyal düşüncesinin parlaklığını gözler önüne sermektedir.

Kitabı beş ana başlık altında toplayan yazar, ilk bölümde, "İslam'da Toplumsal Düşüncenin Temelleri ve Tarihsel Gelişimi" başlığı altında, Sosyolojinin doğuşunu ve Sosyoloji öncesi sosyal düşüncenin gelişimini ele alıp İslam Dünyasında bilimlerin tasnifi ve Sosyolojinin yeri ile sosyal düşüncenin gelişimini ele aldıktan sonra kronolojik olarak düşünürlerimizi ve eserlerini inceler.

Yazar, kitabının bu ilk bölümünden şöyle bahseder: "Kitabın ilk bölümünde sosyal düşüncenin İslam düşüncesi ve tarihi içindeki yerini belirlemeye çalıştık. Bu bölüm diğer bölümler için de bir arkaplan niteliği taşımaktadır."

Modern Sosyoloji'yi Sosyoloji öncesi toplumsal düşünceden ayıran en önemli farkın ampirik niteliği olduğunu söyleyen yazar, önceleri normatif bir karaktere sahip Sosyoloji'nin, pozitif bilimlerin yöntemlerini kullanmaya başlamasıyla Sosyoloji adı altında müstakil bir bilim haline geldiğini öne sürmektedir.

Sosyoloji'nin, 16. ve 17. yy'da, Fransa ve İngiltere'de doğmasını dönemin sosyal çalkantılarına bağlayan yazar, bu disiplinin doğmasında dört temel düşüncenin de etkili olduğunu ifade etmektedir; doğal hukuk düşüncesi, tarih felsefesi, istatistik ve toplumsal islahat.

İslam geleneğinde bilimlerin tasnifi konusunu da ayrı bir başlık altında inceleyen yazar; "ilm" ve "hikmet" kavramlarının ifade ettikleri ile Aristo, Platon gibi Yunan düşünürlerinin ve Havarizmî, İbn-i Haldun, Farabî ve Gazalî gibi Müslüman düşünürlerin ilim sınıflandırmalarını anlatır.

İslam düşüncesinde dört temel bilimin (Fıkıh, Kelam, Felsefe ve Tasavvuf) anlamları ve işlevlerine değinildikten sonra, bunların İslam Sosyolojisi'nin doğuşuna etkilerine dikkat çeken yazar, İslam sosyal düşünürlerini ve eserlerini kronojik olarak ele alır.

Yazar, kitabın ikinci bölümünde Farabî'den ve Farabî Sosyolojisinden bahsetmektedir. Bölümün başında; "Farabî, Felsefe disiplini içinde insan, toplum ve siyaset konusunda Sosyolojik görüşler üreten ilk Müslüman düşünürdür." diyen yazarımız, Farabî'nin varlık felsefesinden ve insan görüşünden bahsettikten sonra, onun Sosyolojik konulardaki görüşlerine ve ideal devlet ütopyasına değinir.

Farabî'nin insanın yaratılış olarak toplumsal bir varlık olduğu varsayımından hareket ettiğini söyleyen yazar, Farabî hakkında şu görüşleri beyan eder: "Toplum hakkındaki düşüncelerini anlatırken, insan bedenini analogik bir malzeme olarak kullanır. Bu analogi, onun toplumsal yapıdaki mertebeleri anlatmasına imkan sağlar. Buradan hareketle konuyu, herşeyin adeta etrafında döndüğü 'toplumsal önderlik' meselesine getirir."

Farabî'nin, toplumsal yaşamın kökeni, toplumsal önderlik, mükemmel yöneticilerin özellikleri, erdemli toplum ve toplumun doğası konularındaki düşüncelerine yer verilen bölümde, varlık felsefesi konusunda da titizlikle durulması, varlık felsefesine ilgi duyanlar için de bu kitabı tavsiye etmemizi gerekli kılmaktadır.

Üçüncü bölümde İbn-i Haldun Sosyolojisini ele alan yazar, İbn-i Haldun'un Farabî'ye nazaran daha fazla tanınan ve üzerinde daha fazla çalışma yapılan bir kişilik olmasını, hiçbir düşünce geleneğine sığmayan bağımsız bir düşünür olmasının yanında, İslam düşünce tarihinin en son devlerinden birisi olmasına bağlar ve şöyle der: "O, ortaya attığı düşünceleri sürekli olarak tarihi olayların tanıklığına başvurarak, düşünsel bir kurgu olmaktan çıkarmıştır. (...) Bu bakımdan o, tarihçi ve sosyolog kişiliğini Mukaddime'de gerçek bir senteze ulaştırmıştır. Mukaddime'yi isteyen tarih kitabı olarak, isteyen de Sosyoloji kitabı olarak okuyabilir.

Bu bölümde, İbn-i Haldun'un düşüncelerinin merkezine aldığı 'umran' kavramının anlam içeriği, çeşitleri ve temelleri üzerinde duran yazar, bununla birlikte İbn-i Haldun'un devlet ve hilafet konularındaki görüşlerine de yer verir.

Dördüncü bölümde, İbn-i Haldun ve Farabî'nin görüşlerinin; ontolojik, sosyolojik ve epistemolojik alanlarda mukayesesini yapan yazar; beşinci bölümde ise, "Çağdaş Dünyada 'İslam Sosyolojisi' Tartışmaları" başlığı altında Ali Şeriatî, Seyyid Hüseyin Nasr ve İsmail Raci Farukî'nin görüşlerini ele almıştır.

Kitabın dördüncü bölümünde karşılaştırmalı tablolara da yer veren yazar, kitabını şu sözlerle bitirir: "İslamî Sosyoloji, Kur'an'da hazır duran bir bilim olmadığı gibi, değerler temelinde 'din'e dayanan bir bilim de değildir. İslamî sosyoloji, İslam'ın gerçeklik vizyonuna dayalı holistik ve pluristik bir bakış açısını çıkış noktası alan bir perspektiftir. Dinin değer ve normları gerçekliğin anlaşılması ve açıklanması aşamasında değil, toplumsal yapının inşa edilmesinde rol sahibi olabilirler. Değerler ile gerçekler arasındaki bu ayrım dikkate alındığı zaman din ile bilim arasında herhangi bir kavga çıkmayacağı gibi, seküler bilginin İslamlaştırılmasına da gerek duyulmayacaktır."

Son olarak, Kadir Canatan'ın "İslam Sosyolojisi" adlı eserinin, akıcı üslubu ile konuya kapsamlı bir bakış açısı sunan ve özellikle günümüzde sosyoloji, ilahiyat ve felsefe alanında çalışanların muhakkak başvurmaları gereken bir kitap olduğunu söylememiz gerekiyor.

Ömer Faruk ÇEVİK